

Azərbaycan numizmatika elminin banisi

Əli Rəcəbli - ustad alim və müəllimlərimiz

Əsədulla CƏFƏROV,
AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya
İnstitutunun Daş dövrü arxeologiyası
şöbəsinin rəhbəri
tarix elmləri doktoru, professor
15 fevral 2019-cu il
Mail: asadulla.jafarov@gmail.com
Mob: (050) 358-91-55

Savadlı alimlərin apardıqları kompleks tədqiqatlar zamanı məlum olmuşdur ki, planetimizdə hər şey yarandıqdan sonra, yəni, (canlı aləmdə) güllər, quşlar, sudaxurda yaşayanlar, heyvanlar və digərləri yarandıqdan sonra insan yaranmışdır. İnsanın yaranmasında əsas amil əlverişli təbii coğrafi şəraitin olmasıdır. Çünki insan yarananda onun yaşaması üçün azuqələr və digər maddi-mənəvi nemətlər lazımdır. Bəşər aləmində ilk insanın, yəni, çay daşlarını götürüb özünün ağına uyğun səviyyədə hazırlanmasından etibarən insanın yaranmasının və inkişafının mərhələləri başlanmışdır. Bu dövr savadlı alimlərin tədqiqatları nəticəsində Şərqi Afrikanın, Efiopiya, Tanzaniya, Keniya və Türkanə gölü ətrafında 1931-ci ildən başlayaraq ingilis alimləri Luis Liki, Meri Liki və digərlərinin apardığı tədqiqat nəticəsində insanın yaranma tarixini 1969-cu ilə qədər 2,7 milyon, 1970-ci ildən başlayaraq 1994-cü ilə qədər aparılan tədqiqatlar nəticəsində 3,3 milyon, lakin 1994-cü ildən 2004-cü ilə qədər aparılan tədqiqatlar zamanı isə insanın yaranma tarixinin 5 milyon ilə bərabər olunması müəyyən olunmuşdur. Lakin 5 milyon ildən 35 min ilə qədər müxtəlif tip insanlar meydana gəlmiş, onların fizioloji quruluşu və beyin tutumları da bir-birindən fərqlənmişdir. Lakin 31-35 min il bundan qabaq mustəy mənəviyyətinin üst paleolit mənəviyyəti ilə əvəz olunması ilə əlaqədar olaraq homo-sapiens, yəni kamil insanlar meydana çıxmışdır. Məhz bu dövrdən etibarən irqlər meydana gəlmişdir.

İnsan şüuru, təfəkkürü inkişaf etdikcə yeni-yeni əmək alətləri meydana gəlmiş və zamanın tələblərinə uyğun olaraq insanlar ovçuluq və yığıcılıqla məşğul olmuşlar.

Savadlı alimlərin apardıqları tədqiqatlar zamanı müəyyən olunmuşdur ki, insanın şüuruna, əxlaqına havanın, suyun, ərzağın olduqca mühüm əhəmiyyəti vardır. Baxın təbiətə, təbiət rəngarəng olduğu kimi insanlar da müxtəlifdir. Müxtəlif əxlaqi-mənəvi keyfiyyətlərə malikdirlər. Müasir zamanımızda bəşər aləmində baş verən ictimai-siyasi proseslər bəşəriyyəti uçuruma aparır. Yer üzünün əşrəfi olan insan bir-birinə dəş ataraq ona xəyanət edir. Onun malını-mülkünü mənimsəyir, elmi dildə desək plagiatsızla məşğul olur. Bu bisavadlıqdan, əxlaqsızlıqdan və barbarlıqdan əmələ gəlir. Müasir zamanımızda özünü alim adlandıran lakin, savadı olmayan şəxsiyyətlərdən nə gözləmək olar.

Mən 51 il elmdə və 33 il elmi pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olduğum üçün insanları xurafatdan, barbarlıqdan xilas etməyin yo-

lu elm, mədəniyyət və savadda görürəm. Bəşəriyyətin sonuncu peyğəmbəri olan Məhəmməd peyğəmbər deyirdi: "Alimləri eşidin onlar bəşəriyyətin nuru, axirətin çıxaracağıdır". Erməni mafiyasının 115 ildə bəşəriyyətə, o cümlədən Azərbaycan türklərinə qarşı apardığı terrorçuluq fəaliyyəti barbarlıqdan və cəhalətdən irəli gəlir. Çünki insan dinindən, cinsindən asılı olmayaraq bir-birinə xəyanət daşları atmalıdır.

Dahi Füzuli deyirdi ki, əxlaqsız, mənəviyyətsiz, şərəfsiz insanlara elm öyrətməyin. Çünki onlar bu elmi mənimsəyib savadlı, əxlaqlı insanların boynunu qılıncla vururlar.

Müasir dövrümüzdə insanlığın tarixinə nəzər salmaq, onun ayrı-ayrı inkişaf mərhələlərinə səyahət etmək olduqca mənalı və maraqlıdır. Çünki bu inkişaf yollarında hər bir insanın keçdiyi mənalı həyat yollarının ayrı-ayrı səhifələri öz əksini tapmışdır. Məhz buna görə də indiki zamanda ayrı-ayrı insanların, şairlərin, dövlət xadimlərinin, din xadimlərinin və xüsusilə də alimlərin keçdiyi mənalı həyat yollarını öyrənmək və təbliğ etmək müasir dövrimizdə olduqca mühüm əxlaqi, mənəvi və ictimai əhəmiyyəti vardır. Bu baxımdan inkişaf etməkdə olan gənc nəsil üçün mənim əziz savadlı və unudulmaz müəllimim, tarix elmləri doktoru, professor Əli Rəcəblinin keçdiyi mənalı həyat yolu gənc nəsillər üçün örnək olmalıdır.

Azərbaycan numizmatika elminin dünya şöhrətli alimi və minlərlə tələbələrə o cümlədən də mənə yüksək əxlaqi-mənəvi keyfiyyətlərlə dərs deyən müəllimlərin ən layiqlilərindən biri Əli Məhəmməd oğlu Rəcəblidir. 1969-1970-ci illərdə Azərbaycan Dövlət Universitetinin tarix fakültəsində oxuyarkən mənə dünya numizmatikasını və ölkəmizin numizmatika elminin əldə etdiyi nailiyyətləri, yüksək məharətlə tədris etmiş Əli müəllimə həmişə böyük ehtiram göstərmişəm. Onun yüksək tədris və metodik mədəniyyəti, tələbələrə ata qayğısı göstərməsi mənə özünə valeh etmişdir. O vaxtdan 50 il ötür. Lakin Əli müəllimin mənə verdiyi savad, yüksək mədəniyyət, insanlara qayğı göstərmək mədəniyyəti həmişə örnək olmuşdur. Məhz belə bir yüksək savada, mədəniyyətə və mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərə malik olan Əli müəllimə böyük ehtiyacımız vardır. Çünki istər Azərbaycanda, istərsə də dünyada bu gün baş verən ictimai-siyasi proseslər göstərir ki, bəşəriyyətin və cəmiyyətin bu gün Əli müəllim kimi ziyalılara həmişəkindən daha çox ehtiyacı vardır...

Yaxşı xatırlayıram 1969-70-ci illərdə Azərbaycan Dövlət Universitetinin tarix fakültəsində mühazirə və seminar məşğələləri apararkən mən və digər tələbələr Əli müəllimin dərslərini səbirsizliklə gözləyirdik. O mühazirələrini ustalıqla təqdim edir, ayrı-ayrı dövrlərin zərb etdiyi pullar haqqında pullar haqqında geniş məlumatlar verirdi. Əli müəllimin mühazirələrində tez-tez işlətdiyi gözəl bir fikir var idi: "İstənilən yazılı mənbələrini saxtalaşdırmaq mümkündürsə, arxeoloji və numizmatikaya aid məlumatları saxtalaşdırmaq qeyri mümkündür". Onun bu müdrik kəlamı bu gün də mənim beynimə həkk olunmuşdur. 50 il keçməsinə baxmayaraq həmin müdrik fikirləri bu gün Azərbaycanın və dünyanın savadlı alimləri əsas tutur, arxeoloji və numizmatika materiallarından tarixin tədqiqində geniş istifadə olunur. Arxeoloji və numizmatika materialları əsasında yazılmış tarix həqiqi tarixdir, canlı tarixdir və həmin tarixi heç kəs saxtalaşdırma bilməz. Əli müəllim kimi ustad alim və müəllimlərə böyük ehtiyacımız vardır. Onun əsərləri mən hesab edirəm ki, bu gün dünyanın müxtəlif dillərinə tərcümə olunmalı və yayılmalıdır. Çünki Əli müəllimin əsərlərində Azərbaycanın canlı tarixi şərh olunmuşdur...

Əli Məhəmməd oğlu Rəcəbli 1927-ci il avqustun 2-də Azərbaycanın füsunkar guşələrindən biri olan Zaqatala rayonunun Göyəm kəndində anadan olmuşdur. Uşaq-lıq illərini Əli müəllim doğma kəndində keçirib təbiətin gözəlliklərinə heyran olmuşdur. 1946-cı ildə Əli müəllim orta məktəbi qurtardıqdan sonra Azərbaycan Dövlət Universitetinin şərqşünaslıq fakültəsinə daxil olmuşdur. Tələbəlik illəri ağır iqtisadi şəraitdə keçsə də Əli müəllim professor, müəllim heyətinin verdiyi ədəbiyyatları və onların söylədiyi mühazirələri mənimsəyərək elm aləmində ilk addımlarını atmağa başlamışdır.

Əli Rəcəbli tələbəlik illərində gərgin zəhməti və səyi nəticəsində 1951-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin şərqşünaslıq fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. Elə həmin ildə də Azərbaycan Dövlət Muzeyinin (hazırda Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi) direktoru, məşhur Azərbaycan arxeoloqu Saleh Qazıyevin rəhbərliyi altında respublikada numizmatika ixtisası üzrə ilk aspirant olaraq muzeyin aspiranturasına qəbul olunmuşdur. Görkəmli alim Paxomovun rəhbərliyi altında namizədlik dissertasiyanın üzərində elmi tədqiqat işləri aparmış, yüksək elmi

ildə isə "Azərbaycan numizmatikası" mövzusunda doktorluq dissertasiyasını müdafiə etmiş Əli müəllim muzeyin mövzu-ekspozisiya planlarının tərtibində, muzey ekspozisiyasının təşkili və reekspozisiya işlərində, elmi ekspozisiyasının yaradılmasında əsas iştirakçılardan biri olmaqla yanaşı, habelə respublikanın bir sıra diyarşünaslıq muzeylərinin (Naxçıvan, Zaqatala, Xişkədərə-Masallı, Şamaxı, Gəncə) eksponatlarının təyini və tədqiqi işində də bilavasitə iştirak etmişdir.

Əli Rəcəblinin 1997-ci ildə "Azərbaycan numizmatikası" adlı 232 səhifəlik əsərində Azərbaycan numizmatikasının xarakterik cəhətləri, Azərbaycan ərazisində zərb olunmuş pullar, müxtəlif tiplərə bölünərək yüksək səviyyədə tədqiq olunmuşdur. 2014-2015-ci illərdə Azərbaycan Şirvanşahlar dövlətinin kəsilmiş numizmatikaya aid pulları əsasında 8-13-cü əsrlərdə verilən məlumatlar Azərbaycan tarix elminə böyük bir töhfədir. Əli müəllimin 60 ildən artıq elm, 55 il ərzində respublikanın ali məktəblərində tədris etdiyi Azərbaycan və dünya numizmatikasının əsasları haqqındakı mühazirələri xalqımızın tarixinin canlı şahməsidir. Əli Rəcəblinin bu günə qədər Azərbaycan elminə verdiyi töhfələri saymaqla bitməz.

1970-ci ildə "Fədakar əməyə görə" medalı ilə təltif olunmuş, 1972-ci ildə "Əməkdar mədəniyyət işçisi" adına layiq görülmüş Əli Rəcəbli Azərbaycan numizmatik abidələrinin toplanılması, pasportlaşdırılması, öyrənilməsi və nəşri sahəsində xüsusi xidmətləri ilə seçilir. Onun səyi nəticəsində rəhbərlik etdiyi və 150 mindən çox sikkə və digər maddi-mədəniyyət abidələrindən ibarət kolleksiyalara (sfragistika, medal sənəti, faleristika, filateliya, bonistika) malik olan muzeyin Numizmatika və Köməkçi tarixi fənn materialları fondları respublikanın vahid numizmatik tədqiqatlar mərkəzi və MDB məkanında ən zəngin numizmatik fondlardan biri sayılır.

Əli müəllimin uzun illər ərzində elm və təhsil sahəsində əldə etdiyi nailiyyətlərə görə Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyevin sərəncamı ilə 2010-cu ildə "Tərəqqi" medalı ilə təltif olunmuşdur. Əli müəllim 2017-ci ildə tarix elmində əldə etdiyi nailiyyətlərə görə AMEA-nın "Abbasqulu ağa Bakıxanov" adına mükafatına layiq görülmüşdür.

Əli Rəcəblinin yaşının 90-nı keçməsinə baxmayaraq o bu gün də yaradıcılıqla məşğul olur, uzun zamanlar ərzində əldə etdiyi elmi bilikləri gənclərə aşılayır. Xalqımızın qədim və zəngin tarixini tədqiq etmək də yorulmaq bilmir. İnanıram ki, bundan sonra da Ulu tanrı Əli müəllimə möhkəm can sağlığı verəcək və onun yazdığı əsərlər Azərbaycan tarix elminə yeni-yeni töhfələr bəxş edəcəkdir. Bu şərfli, şöhrətli, rəşadətli, cəsarətli elm yollarında yüksək əxlaqi-mənəvi dəyərlərə malik olan Əli müəllimə möhkəm can sağlığı və Azərbaycan elmini yüksək zirvələrə qaldırmaq da yeni-yeni elmi nailiyyətlər arzu edirəm.

nailiyyətlər əldə edərək müvəffəqiyyətlə dissertasiya işini müdafiə edir tarix elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almışdır.

1953-cü ildən etibarən muzeydə kiçik elmi işçi, baş elmi işçi, Numizmatika fondunun mühafizi, bir müddət direktor müavini və direktor əvəzi vəzifələrində çalışmış Əli Rəcəbli hazırda Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyində Numizmatika və epiqrafika şöbəsinin müdürüdür.

1963-cü ildə "Səfəvilər dövlətində məskukat işi (XVI-XVIII əsrlər)" mövzusunda namizədlik dissertasiyasını, 2000-ci

